

Xalqaro investitsiyalarni jalb qilishda iqtisodiy zonalarning roli

Alisher Abdulkarim o'g'li Soliyev
Buxoro Xalqaro universiti

Annotatsiya: Iqtisodiy zonalar to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb qilish, sanoatlashtirishni rag'batlantirish va savdoni erkinlashtirishga ko'maklashish bo'yicha global strategiyaning muhim vositalariga aylandi. Ularning paydo bo'lishi hukumatlarning global qiymat zanjirlariga qo'shilish va investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish orqali raqobatbardoshlikni oshirishga urinishlarini aks ettiradi. Ushbu maqolada xalqaro investitsiyalarni jalb qilishda iqtisodiy zonalarning ko'p qirrali roli o'rganilib, ularning iqtisodiy mantig'i, institutsional asoslari va ijtimoiy-siyosiy oqibatlariga urg'u berilgan. Nazariy tushunchalar va empirik kuzatishlar orqali u ushbu zonalar barqaror o'sish, bandlikni yaratish va texnologik taraqqiyotga qanday hissa qo'shishini muhokama qiladi, shu bilan birga boshqaruv, tengsizlik va ichki iqtisodiyotga uzoq muddatli integratsiya bilan bog'liq muammolarni hal qiladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy zonalar, xalqaro investitsiyalar, sanoatlashtirish, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, globallashtirish, iqtisodiy rivojlanish

The role of economic zones in attracting international investments

Alisher Abdulkarim o'g'li Soliyev
Bukhara International University

Abstract: Economic zones have become essential instruments in the global strategy of attracting foreign direct investment, promoting industrialization, and facilitating trade liberalization. Their emergence reflects governments' attempts to integrate into global value chains and enhance competitiveness by creating favorable environments for investors. This article explores the multifaceted role of economic zones in attracting international investments, emphasizing their economic logic, institutional frameworks, and socio-political implications. Through theoretical insights and empirical observations, it discusses how these zones contribute to sustainable growth, employment creation, and technological advancement, while also addressing the challenges related to governance, inequality, and long-term integration into the domestic economy.

Keywords: economic zones, international investment, industrialization, foreign direct investment, globalization, economic development

Zamonaviy jahon iqtisodiyoti tobora kuchayib borayotgan raqobat muhiti bilan tavsiflanadi, bunda davlatlar o'sish va diversifikatsiyani rag'batlantirishi mumkin bo'lgan investitsion oqimlarni ta'minlashga intiladi. Shu nuqtai nazardan, erkin savdo zonalar, eksportni qayta ishlash zonalar, maxsus iqtisodiy zonalar va sanoat parklari kabi iqtisodiy zonalar xalqaro investitsiyalarni jalb qilishning markaziy siyosat quroliga aylandi. Ular ishlab chiqarish, savdo va innovatsiyalarni rag'batlantirishga qaratilgan alohida tartibga soluvchi va fiskal bazani taklif qiluvchi geografik chegaralangan hududlar sifatida ishlaydi. Iqtisodiy zonalarining strategik asosi tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va investitsiya xatarlarini yumshatish uchun infratuzilma, imtiyozlar va boshqaruv mos keladigan ekotizimni yaratishdir.

Iqtisodiy zonalarining tarixiy ildizlari XX asrning o'rtalarida sanoatlashgan davlatlar savdoni osonlashtirish uchun erkin portlar bilan tajriba o'tkazganlarida kuzatilishi mumkin. Biroq, 20-asrning oxirlarida rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda model sezilarli sur'atga ega bo'ldi. Xitoy, Birlashgan Arab Amirliklari va Irlandiya kabi mamlakatlar yaxshi ishlab chiqilgan zonalar eksportga yo'naltirilgan sanoatlashtirishni faollashtirishi va katta miqdordagi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishi mumkinligini ko'rsatdi. Misol uchun, Xitoyning Shenchjen maxsus iqtisodiy zonasi baliqchilar qishlog'idan global ishlab chiqarish markaziga aylandi, bu maqsadli siyosat milliy taraqqiyotni tezlashtirish uchun chet el kapitalini qanday jalb qilishi mumkinligini ko'rsatdi.

Iqtisodiy zonalarining asosiy jozibadorligi ularning nazorat qilinadigan, ammo liberallashtirilgan muhitni ta'minlash qobiliyatidadir. Investorlarni soddalashtirilgan ma'muriy tartib-qoidalar, soliq imtiyozlari va ishonchli infratuzilma - kengroq milliy kontekstda kam bo'lgan shartlar jalb qiladi. Iqtisodiy nazariya nuqtai nazaridan, bu zonalar institutsional islohotning mikrokosmoslari sifatida faoliyat yuritadi va erkinlashtirish choralari sinab ko'rish uchun eksperimental maydon sifatida xizmat qiladi. Ular qiyosiy ustunlik tamoyilini o'zida mujassam etgan bo'lib, mamlakatlarga global miqyosda raqobatlasha oladigan eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishga e'tibor qaratish imkonini beradi. Shunday qilib, iqtisodiy zonalar oldindan taxmin qilinadigan muhit, past operatsion xarajatlar va global bozorlarga yaqinlik izlayotgan xalqaro investorlarni jalb qiladi.

Iqtisodiy zonalarga investitsiyalarni jalb qilishning asosiy mexanizmlaridan biri byurokratik to'siqlarni kamaytirishdir. Hukumatlar firmalarning odatdagi ma'muriy kechikishlarsiz o'z faoliyatini yo'lga qo'yishini ta'minlab, ushbu zonalarini soddalashtirilgan qoidalar bilan loyihalashadi. Ushbu tartibga solishni soddalashtirish biznes yuritish xarajatlarini kamaytiradi va chet ellik investorlar oldidagi siyosat

majburiyatini bildiradi. Bundan tashqari, ko'plab iqtisodiy zonalar strategik jihatdan portlar, aeroportlar va yirik transport tarmoqlari yaqinida joylashgan bo'lib, ularning jozibadorligini oshiradigan logistika samaradorligini ta'minlaydi. Jismoniy infratuzilma - yo'llar, energiya ta'minoti, telekommunikatsiya va omborxona - sanoat klasterini va miqyosdagi iqtisodni qo'llab-quvvatlovchi raqobatbardosh ekotizimni yaratadi.

Infratuzilma va tartibga solishdan tashqari, fiskal rag'batlantirish muhim rol o'ynaydi. Hukumatlar xorijiy kompaniyalarni ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish faoliyatini yo'lga qo'yishga undash uchun soliq ta'tillari, bojxona imtiyozlari va subsidiyalar taklif qiladi. Ushbu imtiyozlar dastlabki investitsiya yukini kamaytiradi va faoliyatning dastlabki bosqichlarida rentabellikni oshiradi. Misol uchun, Dubaydagi Jebel Ali erkin zonasi 100 foiz chet ellik mulkchilik, nol korporativ soliq va cheklanmagan foyda repatriatsiyasini ta'minlaydi, bu esa birgalikda uni dunyodagi eng muvaffaqiyatli iqtisodiy zonalaridan biriga aylantiradi. Bunday modellar investor manfaatlariga mos keladigan rag'batlantirishlar ish o'rinlarini yaratish va texnologiyalarni uzatish orqali uzoq muddatli iqtisodiy dividendlar berishi mumkinligini ko'rsatadi.

Biroq, iqtisodiy zonalarining roli faqat fiskal imtiyozlardan tashqariga chiqadi. Ular bilimlarni tarqatish va texnologiya tarqalishi uchun kanal bo'lib xizmat qiladi. Transmilliy korporatsiyalar zonalarida ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil qilganda, ular ko'pincha ilg'or texnologiyalar, boshqaruv tajribasi va ishlab chiqarish standartlarini olib kelishadi. Ushbu elementlar mahalliy ta'minotchilar bilan aloqalar va ishchi kuchini o'qitish orqali ichki iqtisodiyotga kirib borishi mumkin. Orqaga va oldinga bog'liqlikni yaratish mahalliy korxonalarning rivojlanishiga yordam beradi, bu esa yanada diversifikatsiyalangan va barqaror iqtisodiy tuzilmani yaratishga yordam beradi. Vaqt o'tishi bilan xorijiy investitsiyalar bilan bog'liq ta'lim effektlari mezbon iqtisodiyotda samaradorlik va innovatsion salohiyatni oshiradi.

Iqtisodiy zonalar va globallashuvning o'zaro ta'siri ayniqsa muhimdir. Ishlab chiqarish jarayonlari chegaralar bo'ylab parchalanib ketgan dunyoda iqtisodiy zonalar global qiymat zanjirlariga integratsiyalashuv uchun institutsional asosni ta'minlaydi. Ular qulay savdo sharoitlarida oraliq tovarlarni olib kirish va tayyor mahsulotlarni eksport qilishga yordam beradi. Shunday qilib, zonalar rivojlanayotgan mamlakatlarga ilgari sanoati rivojlangan davlatlar hukmronlik qilgan global ishlab chiqarish tarmoqlarida ishtirok etish imkonini beradi. Ushbu ishtirok nafaqat eksport daromadlarini oshiradi, balki mamlakatlarga sanoatni yangilash orqali texnologik zinapoyalarga ko'tarilishda yordam beradi.

Shunga qaramay, iqtisodiy zonalarining xalqaro investitsiyalarni jalb etishdagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan boshqaruv va siyosatning izchilligiga bog'liq. Noto'g'ri boshqariladigan zonalar iqtisodiyotning qolgan qismiga cheklangan ta'sir

ko'rsatadigan iqtisodiy faoliyat anklavlariga aylanish xavfini tug'diradi. Hudud hokimiyatlari, milliy vazirliklar va mahalliy hukumatlar o'rtasida samarali muvofiqlashtirish bo'lmasa, potentsial imtiyozlar yo'qolishi mumkin. Shaffof tartibga solish, nizolarni samarali hal etish mexanizmlari va shartnomalar ijrosini izchil ta'minlash investorlar ishonchini saqlab qolish uchun muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, zonalarining uzoq muddatli hayotiyliigi ularning global iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi bilan rivojlanish qobiliyatiga bog'liq. Innovatsiya yoki diversifikatsiya qila olmaydigan zonalar ko'pincha dastlabki rag'batlantirish muddati tugashi bilan raqobatbardoshligini yo'qotadi.

Muhokamaning yana bir jihat iqtisodiy zonalarining ijtimoiy va ekologik oqibatlariga tegishli. Ular bandlik imkoniyatlarini yaratishi mumkin bo'lsa-da, mehnat sharoitlari, ish haqining nomutanosibliigi va atrof-muhitning degradatsiyasi bilan bog'liq xavotirlar ko'tarildi. Ba'zi hollarda hududlar hukumatlar investorlarni jalb qilish uchun mehnat va atrof-muhit standartlarini yumshatgan "pastga poyga" ni qo'llab-quvvatlagani uchun tanqid qilindi. Raqobatbardoshlik va barqarorlik o'rtasidagi bu kelishuv siyosatning asosiy muammosi bo'lib qolmoqda. Hududlarni rivojlantirishga zamonaviy yondashuv iqtisodiy yutuqlarga ijtimoiy farovonlik va atrof-muhit salomatligi hisobidan erishilmasligini ta'minlash uchun yashil infratuzilma, qayta tiklanadigan energiya va korporativ ijtimoiy mas'uliyat kabi barqaror amaliyotlarga tobora ko'proq urg'u bermoqda.

Iqtisodiy zonalarining milliy taraqqiyotga qo'shgan hissasi ularning fiskal va makroiqtisodiy ta'siri orqali ham baholanishi mumkin. Muvaffaqiyatli zonalar valyuta tushumlarini keltirib chiqarishi, ichki investitsiyalarni rag'batlantirishi va to'lov balansini yaxshilashi mumkin. Eksport hajmining oshishi bilan davlatning bilvosita soliqqa tortish va xizmat to'lovlari hisobiga tushadigan daromadlari oshadi. Bundan tashqari, xorijiy firmalarning mavjudligi bank, sug'urta va logistika xizmatlariga talabni oshirish orqali mahalliy moliya sektorini mustahkamlashi mumkin. Biroq, saxovatli rag'batlarni saqlashning moliyaviy xarajatlari ehtiyotkorlik bilan boshqarilishi kerak. Siyosatchilar investitsiya oqimidan olinadigan foyda soliq imtiyozlari orqali olinmagan daromaddan yuqori bo'lishini ta'minlashi kerak.

Rivojlanayotgan mamlakatlar sharoitida iqtisodiy zonalar sanoatni o'zgartirishda ayniqsa muhim rol o'ynadi. Ular noadekvat infratuzilma, zaif institutlar va moliyadan foydalanishning cheklanganligi kabi tizimli cheklovlarga pragmatik yechim taklif qiladi. Resurslarni va siyosatni qo'llab-quvvatlashni belgilangan hududda jamlash orqali hukumatlar mintaqaviy rivojlanishni ta'minlovchi raqobatbardosh klasterlarni yaratishi mumkin. Ushbu klasterlar ko'pincha kengroq islohotlar uchun katalizator bo'lib qoladi, chunki zonalar ichidagi muvaffaqiyatli siyosat milliy darajada asta-sekin takrorlanadi. Masalan, Xitoy tajribasi shuni ko'rsatadiki, EIZlar qanday qilib siyosat

bo'yicha tajriba o'tkazish uchun laboratoriya bo'lib xizmat qila oladi, bu esa umummilliy iqtisodiyotni liberallashtirishga olib keladi.

Hududlarning strategik joylashuvi sarmoyalarni jalb qilishda ham geosiyosiy rol o'ynaydi. Mamlakatlar xalqaro sheriklikni mustahkamlash va savdo aloqalarini kengaytirish uchun ulardan iqtisodiy diplomatiya vositalari sifatida foydalanadilar. Xitoy va qo'shni davlatlar o'rtasidagi kabi transchegaraviy iqtisodiy zonalarining tashkil etilishi mintaqalar mintaqaviy integratsiya va barqarorlikka qanday yordam berishi mumkinligini ko'rsatadi. Xuddi shunday, Afrika davlatlari Afrika qit'a erkin savdo hududi kabi ramkalar ostida sanoatlashtirish bo'yicha kontinental strategiyalarning bir qismi sifatida modelni tobora ko'proq qabul qilmoqdalar. Ushbu o'zgarishlar zonalarining nafaqat investitsiya magnitlari, balki mintaqaviy hamkorlik va global hamkorlik uchun vosita sifatidagi rolini ham ta'kidlaydi.

Ularning va'dalariga qaramay, mamlakatlar bo'ylab iqtisodiy zonalarining notekis ishlashi muvaffaqiyat kafolatlanmaganligini ko'rsatadi. Ko'pgina zonalar yomon rejalashtirish, aloqaning yo'qligi yoki inson kapitalining etarli emasligi sababli jiddiy investitsiyalarni jalb qila olmaydi yoki to'liq foydalanilmayapti. Muvaffaqiyatni belgilovchi muhim omil - bu mintaqa maqsadlari va milliy rivojlanish ustuvorliklari o'rtasidagi muvofiqlikdir. Kengroq iqtisodiy kontekstdan ajratilgan holda faoliyat yurituvchi zonalar cheklangan tarqalish effektlarini keltirib chiqaradi. Aksincha, milliy sanoat siyosati va ta'lim tizimlariga integratsiyalashgan zonalar inklyuziv o'sishni ta'minlashi mumkin.

Inson kapitalining rivojlanishi mintaqa faoliyatining yana bir hal qiluvchi omilidir. Investorlar malakali va moslashuvchan ishchi kuchi bo'lgan hududlarda o'z faoliyatini yo'lga qo'yishga ko'proq moyil. Demak, hukumatlar hududlarni rivojlantirishni ta'lim, kasb-hunar ta'limi va ilmiy-tadqiqot muassasalariga investitsiyalar bilan to'ldirishlari kerak. Hudud hokimiyatlari, universitetlar va xususiy firmalar o'rtasidagi hamkorlik vaqt o'tishi bilan raqobatbardoshlikni qo'llab-quvvatlovchi innovatsion ekotizimlarni yaratishi mumkin. Inson kapitali va sanoat infratuzilmasi o'rtasidagi bu sinergiya hududlarni uzoq muddatli iqtisodiy modernizatsiya mexanizmiga aylantiradi.

Raqamlashtirish va texnologik o'zgarishlar iqtisodiy zonalarining kelajagini qayta shakllantirmoqda. Sanoat 4.0, raqamli savdo va elektron tijoratning yuksalishi an'anaviy ishlab chiqarishga asoslangan zonalaridan bilim va innovatsiyalarga asoslangan ekotizimlarga o'tishga turtki bo'lmoqda. Raqamli infratuzilma, avtomatlashtirish va ma'lumotlar tahlilini birlashtirgan aqlli zonalar yuqori qiymatli investitsiyalarni jalb qilishning yangi yo'llarini taklif qiladi. Ular axborot texnologiyalari, biotexnologiyalar va qayta tiklanadigan energiya kabi sohalarga xizmat qiladi, barqarorlik va innovatsiyalar tomon global siljishlarga mos keladi. O'z

mintaqaviy siyosatini ushbu yangi voqelikka moslashtirgan hukumatlar xalqaro investitsiyalarning keyingi to'liqlinini qo'lga kiritish uchun yaxshiroq joylashadilar.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy zonalar xalqaro investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy o'zgarishlarni rag'batlantirishning asosiy vositalari bo'lib qolmoqda. Ularning samaradorligi qulay infratuzilma, samarali boshqaruv va jahon iqtisodiy tendentsiyalari bilan strategik moslashuvning uyg'unligidadir. Fiskal imtiyozlar o'z rolini o'ynashda davom etsa-da, hududlarning uzoq muddatli muvaffaqiyati tobora ko'proq institutsional sifat, barqarorlik va inson kapitalining rivojlanishiga bog'liq. Dunyo yanada integratsiyalashgan va texnologiyaga asoslangan iqtisodiyotga o'tayotganda, iqtisodiy zonalarining roli oddiy ishlab chiqarish anklavlaridan innovatsiyalar, hamkorlik va barqaror o'sishning dinamik platformalariga aylanadi. Shuning uchun siyosatchilar ularni alohida loyihalar sifatida emas, balki ichki va global iqtisodiyotni bog'laydigan yaxlit rivojlanish strategiyasining ajralmas tarkibiy qismlari sifatida ko'rishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Djurayeva, I. (2025). MAXSUS IQTISODIY ZONALAR INVESTITION FAOLIGINING ASOSIY XUSUSIYATLARI. Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 4(2), 34-37.
2. Ashirovich, A. S. (2025). O'zbekiston Iqtisodiyotiga Investitsiyalar Jalb Qilish Mexanizmlarini Takomillashtirish. GlobalBiz Summit: Business and Economic Strategies for the Future, 1, 88-91.
3. Baxodirjon o'g'li, Y. L. (2023). IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSİYALARNI JALB QILISH MEXANIZMLARI TAHLILI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 99-101.
4. Otto, M., & Thornton, J. (2023). ERKIN IQTISODIY ZONALARNI RIVOJLANTIRISHNI BOSHQARISHNING SAMARADORLIGI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 75-78.
5. Tolibjonov, K. (2025). XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB QILISHDA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHATLAR VA NATIJALAR TAHLILI. Nordic_Press, 7(0007).
6. Mamurjonovich, U. T. (2024, January). ERKIN IQTISODIY ZONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA INNOVATSIYALAR VA INVESTITSİYALARNI RAG 'BATLANTIRISHDA KLASSTER YONDASHUVINING O 'RNI. In INTERNATIONAL CONFERENCE OF NATURAL AND SOCIAL-HUMANITARIAN SCIENCES (Vol. 1, No. 1, pp. 156-167).
7. Jaxongir Turg'unboy o'g, A. (2025). INVESTITSİYALARNI BOSHQARISHNING STRATEGIK JIHATLARI VA ULARNING IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI. Tadqiqotlar, 64(2), 247-250.